

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.40>

КОЗАРІЙЧУК Д.В.

**ПРАВОВА ПРИРОДА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ОСОБИ,
ЩОДО ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ
ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

**LEGAL NATURE OF ACCESS TO JUSTICE OF THE PERSON WHO IS RESOLVED
ON THE APPLICATION OF COMPULSORY MEASURES OF MEDICAL NATURE**

Актуальність статті полягає в тому, що гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів громадянин України стосовно справедливого суду є впровадження принципів демократичного суспільства. Чіткі стандарти здійснення кримінального провадження визначені міжнародними нормативно-правовими документами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, правових норм чинного українського законодавства. Детальне та постійне врахування визначених норм передусім має здійснюватися в межах кримінальної процесуальної діяльності, де передбачаються ситуативні лімітування в ситуаціях, визначених законом, прав і свобод громадянина. Реалізація завдань кримінального провадження не є можливою без проведення заходів гарантування кримінального провадження, у тому числі й запобіжних заходів. У зв'язку з визначеними межами дослідження на питанні застосування примусових заходів медичного характеру, законного встановлення ліміту прав особи акцентує увагу значна кількість науковців. Визначено правову природу реалізації прав особи при застосуванні примусових заходів медичного характеру в кримінальному провадженні. Наголошено на фіксації першочерговості захисту прав, свобод і законних інтересів громадянина. Обумовлено різницю в здійсненні провадження стосовно особи, яка захворіла на психічне захворювання, що зумовлює потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру, і провадженням щодо неосудної особи. Охарактеризовано спеціальні запобіжні заходи як одну з базових характеристик кримінального провадження стосовно застосування примусових заходів медичного характеру. Окреслено наявність достатніх підстав застосування примусових заходів медичного характеру. Охарактеризовано законодавче трактування поняття неосудності відповідно до Кримінального кодексу України. Розглянуто приклади рішень у кримінальних справах Верховного Суду України стосовно прав надавати касаційні скарги щодо прийнятого судового рішення. Відзначені недоліки Кримінального процесуального кодексу стосовно прав особи, щодо якої визначається питання доцільності застосування примусових заходів медичного характеру.

***Ключові слова:** досудове розслідування, право особи, примусові заходи, кримінальне провадження, медичні показники, судові рішення.*

The relevance of the article is that the guarantee of realization of the rights, freedoms and legitimate interests of the citizen of Ukraine in relation to a fair court is the introduction of the principles of a democratic society. Clear standards for the conduct of criminal proceedings are defined by international legal documents, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine, and the legal norms of the current Ukrainian legislation. Detailed and constant consideration of certain norms, first of all, should be carried out within the framework of criminal procedural activity, where situational limitations in situations defined by law, the rights and freedoms of a citizen are provided. Realization of tasks of criminal proceedings is not possible without carrying out of measures of guarantee of criminal proceedings, including precautionary measures. Due to the defined limits of the study of the application of coercive measures

of a medical nature, the legal establishment of the limit of individual rights focuses the attention of a significant number of scientists. The legal nature of the implementation of individual rights in the application of coercive measures of a medical nature in criminal proceedings is determined. Emphasis is placed on fixing the priority of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the citizen. There is a difference in the implementation of proceedings against a person suffering from a mental illness, which determines the need for the application of coercive measures of a medical nature, and proceedings against an insane person. Special precautionary measures are described as one of the basic characteristics of criminal proceedings regarding the use of coercive measures of a medical nature. The existence of sufficient grounds for the application of coercive measures of a medical nature is outlined. The legislative interpretation of the concept of insanity in accordance with the Criminal Code of Ukraine is characterized. Examples of decisions in criminal cases of the Supreme Court of Ukraine regarding the rights to file cassation appeals against a court decision are considered. The shortcomings of the Criminal Procedure Code in relation to the rights of the person in respect of whom the question of the expediency of the application of coercive measures of a medical nature is determined.

Key words: pre-trial investigation, individual right, compulsory measures, criminal proceedings, medical indicators, court decision.

Вступ. Гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів громадянин України стосовно справедливого суду є впровадження принципів демократичного суспільства. Чіткі стандарти здійснення кримінального провадження визначені міжнародними нормативно-правовими документами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, правових норм чинного українського законодавства. Детальне та постійне врахування визначених норм передусім має здійснюватися в межах кримінальної процесуальної діяльності, де передбачаються ситуативні лімітування в ситуаціях, визначених законом, прав і свобод громадянина. Реалізація завдань кримінального провадження не є можливою без проведення заходів гарантування кримінального провадження, у тому числі й запобіжних заходів. У зв'язку з визначеними межами дослідження на питанні застосування примусових заходів медичного характеру, законного встановлення ліміту прав особи акцентує увагу значна кількість науковців.

Дослідженню проблем кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру присвятили праці Т.Г. Фоміна [2; 3], О.В. Грищенко, О.О. Юхно [5], Д.О. Шингарьова [6], В.Л. Кириченко [8], Д. Виткауска [9], Т.В. Лукашкіна [15] та інші науковці.

Значну частину з визначених наукових праць присвячено дослідженню особливостей кримінального провадження стосовно здійснення примусових заходів медичного характеру. У зв'язку з цим значна кількість питань із окресленої проблематики передбачає майбутні розвідки та наукові пошуки з метою деталізації теоретичного вивчення та реалізації в практичну діяльність.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати правову природу та проблемні аспекти доступу до правосуддя особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Результати дослідження. Сучасна процедура регламентування кримінального провадження орієнтована на фіксації першочерговості захисту прав, свобод і законних інтересів громадянина в ході кримінального провадження, в особливу категорію яких виділено психічно хворих осіб. У зв'язку з цим кримінальне провадження стосовно особи обумовлюється здійсненням примусових заходів медичного характеру, що є складниками системи особливих порядків кримінального провадження (глава 39 розділу VI Кримінально-процесуального кодексу України) [1]. Указане зумовлено унікальною турботою та захистом визначеної категорії правопорушників стосовно світової спільноти, що встановлює перелік вимог перед державою щодо систематичної оптимізації змістового наповнення українського законодавства та приведення його у відповідність до чинних міжнародних стандартів.

У провадженні стосовно особи, яка підозрювалася або обвинувачувалася в учиненні злочину, а потім до факту ухвалення вироку захворіла на психічне захворювання, що зумовлює потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру, ситуація кардинально відрізняється стосовно провадження щодо неосудної особи. Мова йде про особу, яка в процесі захворювання втратила дієздатність.

Однією з базових характеристик кримінального провадження стосовно застосування примусових заходів медичного характеру є спеціальні запобіжні заходи, окреслені в положеннях ст. 508 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Отже, підвищеної уваги потребують дослідження питання зумовленості процесуального порядку реалізації запобіжних заходів стосовно специфічної категорії учасників кримінального провадження [2].

Чинний КПК України обумовлює перелік запобіжних заходів, щоб у подальшому було можливим урахувувати міру тяжкості здійсненого кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого й інші аспекти, здійснити вибір ефективного профілактичного заходу з метою гарантування явки до органу досудового розслідування, прокурора та суду, а також гарантування належної поведінки особи. Зафіксована в законі система запобіжних заходів дає можливість здійснити індивідуалізацію їх упровадження з орієнтуванням на фактичні обставини. Функціональність указаної системи гарантує можливість реалізації ситуативного підходу до їх практичного впровадження в ході досудового розслідування й судового розгляду.

Ураховуючи процесуальний статус особи в кримінальному провадженні, варто зазначити, що всі визначені заходи можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні. При цьому загальні можуть бути реалізовані стосовно всіх підозрюваних, обвинувачених, процесуальний статус яких не визначено певним переліком особливостей [3].

Відповідно до положень, визначених ч. 1 ст. 503 КПК України, кримінальне провадження стосовно застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав уважати таке:

- особа здійснила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність у стані неосудності;
- особа вчинила кримінальне правопорушення в стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку [1].

У частині 2 ст. 19 Кримінального кодексу (далі – КК) України зазначається законодавче трактування поняття неосудності, згідно з яким неосудною вважається така особа, яка під час учинення суспільно небезпечного діяння, обумовленого КК України, «не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства або іншого хворобливого стану психіки» [4]. Указані твердження стосовно кримінальної відповідальності називають формулою неосудності. Указана формула складається з медичних і юридичних ознак. У кримінальному праві зазначена формула має назву змішаної формули неосудності. Компонуючи медичні та юридичні характеристики, законодавець лімітував поняття неосудності чіткими, законно обумовленими рамками [5].

Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК України, стосовно осіб, щодо яких обумовлено впровадження примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх використання, з моменту визначення факту наявності в особи медичних показників або інших відомостей, які призводять до виникнення сумнівів щодо її осудності, гарантується участь захисника в кримінальному розслідуванні [1].

Особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, хоча й обумовлена правами підозрюваного, проте не може допитуватися в цьому процесуальному статусі й визначеною посадовою особою, що здійснює допит, не може бути складено «протокол допиту підозрюваного», у зв'язку з цим процесуальний статус зазначених учасників кримінального провадження не є відповідним. При цьому не є вірогідним і складення «протоколу допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру», оскільки ч. 1 ст. 95 КПК України не обумовлює показань суб'єкта кримінального процесу [6].

29 вересня 2016 року Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України у справі № 5-246ксл15 (16) дійшла висновку, що стосовно положення п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України та ст. 10 КПК України, особа, стосовно якої вирішувалося питання щодо впровадження примусових заходів медичного характеру, не позбавлена права надавати касаційні скарги стосовно прийнятого судового рішення, прийнятого в порядку, зазначеному в главі 39 КПК України [7].

Через відсутність прямої вказівки в КПК України на право особи, стосовно якої визначається питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, оскаржувати судові рішення та виступати ініціатором перегляду, володіти інформацією стосовно подання апеляційної та касаційної скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них оскарження, у судовій практиці виокремлюють окремі випадки штучного ізолювання такої категорії осіб від обумовлених прав, а

реалізація зазначених прав на захисника чи законного представника втрачає функцію додаткової гарантії [8]. Відсутність або недостатня правоздатність стосовно заявника для подання апеляції в кримінальній справі (Paron v. France) визнається ЄСПЛ одним із 4 проблемних напрямів, що обумовлені правом на доступ до правосуддя [9].

Стосовно того, що стан неосудності обумовлений відсутністю в особі необхідних інтелектуальних і вольових характеристик, із ним несумісною є свідомо зафіксована особою мета й мотив як ознаки суб'єктивної оцінки злочину, що обумовлює встановлення міри та форми вини (умислу чи необережності) у діях підсудного об'єктивно є неможливим. Юридичне оцінювання суспільно небезпечної дії в указаній ситуації варто здійснювати, ураховуючи наявні обставини здійсненого й отриманих наслідків [10].

Кримінально-правове оцінювання суспільно небезпечного діяння, учиненого в стані неосудності, повинна проводитися виключно з урахуванням інформації, яка визначає міру суспільно небезпечних вчинених дій. При цьому не відбувається врахування наявності судимості, факту здійснення кримінального злочину, за який особу було звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 3 ст. 503 КПК України) [1]. Ураховуючи обумовлені обмеження в Рішенні від 17 березня 2020 року по справі № 127/23789/17 Верховним Судом прийнято рішення, що в разі здійснення суспільно небезпечного діяння особою в стані неосудності здійснений вчинок не може бути розглянутий з урахуванням факту повторення [11].

Установлюючи обмеження обсягу процесуальних прав неосудних осіб, що реалізуються безпосередньо, у законодавстві представлені компенсаторними гарантіями здійснення визначених процесуальних прав під час участі в діяльності законних представників і захисника. Українським законодавством визначено гарантії для осіб, стосовно яких передбачено застосування примусових заходів медичного характеру або порушується питання щодо їх упровадження, – з моменту встановлення факту наявності в особі психічного захворювання або інших захворювань, які призводять до появи сумніву стосовно її осудності, гарантується обов'язкова участь адвоката.

У частині 1 ст. 512 КПК України зазначено, що судові засідання проводиться одноособово суддею із залученням прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника й адвоката згідно із загальними правилами цього Кодексу [1].

Стосовно гарантованої участі у справах про застосування примусових заходів медичного характеру законного представника Верховний Суд озвучив правову позицію (справа № 320/2609/16-к від 9 липня 2019 року), у якій судова інстанція акцентувала увагу на те, що, згідно з ч. 1 ст. 44 КПК України, законний представник долучається за умови, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною [12].

Стосовно вірогідності самостійного оскарження судового рішення особою, щодо якої постає питання про застосування примусових заходів медичного характеру, Верховний Суд під час розгляду справи № 756/11021/18, здійснив такий висновок: «... що особа, щодо якої вирішувалось питання про застосування примусових заходів медичного характеру, не позбавлена права подавати апеляційну скаргу на судові рішення, ухвалені в порядку, передбаченому главою 39 КПК України» [13].

Згідно з досліджуваним питанням, Верховний Суд також оголосив ідентичну позицію в Постанові від 31 липня 2018 року (провадження № 51-2385 км 18). Окрім цього, указана позиція відповідає прийнятому правовому висновку, представленому в Постанові Верховного Суду України від 29 вересня 2016 року в справі № 5-246кс(15)16, а також із практикою ЄСПЛ, що отримала відображення в низці рішень по таких справах «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», «Наталія Михайленко проти України», «Анатолій Руденко проти України».

Досить цікавою є позиція Верховного Суду, представлена в Ухвалі від 27 лютого 2020 року по справі № 716/1511/16-к, де суд зазначив: «У рішенні у справі «Горшков проти України» від 08 листопада 2005 року у пункті 44 ЄСПЛ вказано, що ключовим гарантом за п. 4 ст. 5 Конвенції є те, що особа, яка примусово утримується у психоневрологічному закладі, повинна мати право на здійснення судового перегляду за її власним бажанням. У пункті 4 ст. 5 Конвенції визначається наявність незалежного правового інструменту, за допомогою якого особа, яка утримується, має можливість постати перед суддею, який прийме рішення відносно законності тривалого утримання» [14].

З одного боку, конституційні положення та конвенційні норми фіксують системність права особи щодо доступу до правосуддя, а з іншого – перелік норм українського КПК документально містить обмеження стосовно переліку учасників, що володіють правом подання скарги стосовно

змісту судового рішення [1]. Проте відносно вузького й детального підходів до тлумачення визначених норм у чітко лімітований спосіб погодитися не можна.

Є зрозумілим, що законодавець при визначенні положення п. 5 ч. 1 ст. 393 КПК України враховував, що особа, яка в установлений спосіб самостійно не може реалізувати власне право на подання касаційної скарги, повинна здобути додаткові гарантії у вигляді індивідуальних дій законного представника або захисника [1]. Зазначено, що стан неспроможності особи під час дії права на апеляцію повинен бути дійсним. В окремих випадках повинен фактично з'ясувати якісні показники стану, у якому перебуває особа, чи є можливою мета обмеження її в наданні права на доступ до правосуддя законною, чи є вірогідний інструмент зазначеного обмеження ефективним і системним.

Рішення, яке ухвалюватиме суд стосовно застосування (чи незастосування) примусових заходів медичного характеру щодо такої особи, не означає вирішення кримінального провадження по суті. Питання щодо вининення кримінального правопорушення та про винуватість такої особи і її діяльності має вирішити суд після одужання особи відповідно до ч. 4 ст. 95 КК України, ст. 515 КПК України [1].

У зміст предмета доказування варто включити вказівки на доцільність установлення аргументованості підозри або обвинувачення. Доцільним є також установлення факту наявності психічного захворювання, що призводить до того, що особа, яка не має можливості усвідомити власні дії або керувати ними, характер наявного захворювання, визначення, що особа є суспільно небезпечною й потребує застосування саме примусових заходів медичного характеру [15].

Висновки. Отже, варто підсумувати, що для характеристики стану осіб, стосовно яких розглядається питання про застосування примусових заходів медичного характеру або обумовлюється їх застосування (як учасників кримінального провадження), необхідно впровадити поняття «процесуальний статус». При цьому під процесуальним статусом доцільно розглядати права, свободи, обов'язки осіб як учасників кримінального провадження, а також забезпечення правових гарантії. Права й обов'язки осіб, стосовно яких приймається юридичне рішення щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачається застосування, регламентуються Конституцією України, КПК України, переліком загальних і спеціальних міжнародних нормативно-правових документів. Зазначена категорія осіб користується всіма правами й зобов'язані виконувати всі обов'язки підозрюваних та обвинувачених. Проте обсяг указаних прав та обов'язків може варіюватися, що зумовлено вірогідною наявністю в особи певних медичних показників, які представлені згідно з висновком судово-медичної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Фоміна Т.Г. Процесуальний порядок обрання запобіжного заходу до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 169–177.
3. Фоміна Т.Г. Процесуальна характеристика запобіжних заходів, що обираються до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 101–107.
4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Грищенко О.В., Юхно О.О. Методичні рекомендації щодо особливостей досудового розслідування кримінальних проваджень стосовно застосування примусових заходів медичного характеру. *Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності*. Харків : Стильна типографія, 2017. С. 367–387.
6. Шингарьов Д.О. Особливості проведення допиту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру на стадії досудового розслідування. *Теорія і практика правознавства*. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_23.
7. Постанова Верховного Суду України від 29.09.2016 у справі № 5-246кк15(16). *Сайт Верховного Суду України*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.Nsf>.
8. Кириченко В.Л. Деякі дискримінаційні аспекти кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. URL: http://www.businesslaw.org.ua/wp-content/Zb.conf_05.10.2017.pdf#page=145.

9. Виткаускас Д. Защита права на справедливое судебное разбирательство в рамках Европейской конвенции о защите прав человека. *Серия пособий Совета Европы*. Воронеж : Элист, 2014. 211 с.

10. Постанова Верховного Суду, викладена по справі № 234/18511/18 від 06.02.2020. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/87527892>.

11. Рішення Верховного Суду України від 17.03.2020 по справі № 127/23789/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88322594>.

12. Постанова від 09.07.2019 по справі № 320/2609/16-к / Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82997428>.

13. Ухвала від 28.01.2019 по справі № 756/11021/18 / Касаційний кримінальний суд Верховного Суду URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79472689>.

14. Ухвала від 24.12.2019 по справі № 716/1511/16-к / Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86607514>.

15. Лукашкіна Т.В. Предмет доказування у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018, URL: <http://dspace.opua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11094/LUKASHKINA%20T%20V.pdf?sequence=1>.

16. Про психіатричну допомогу : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.41>

КОРОТАЄВ В.М.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТА КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

SOME ISSUES OF CRIMINAL LAW SUPPORT OF BANKING AND TRADE SECRETS

У статті здійснено характеристику окремих питань кримінально-правового забезпечення банківської та комерційної таємниці, щоб установити причини відсутності застосування ст. 232 КК України на практиці.

З 2001 року вітчизняний законодавець уже двічі вносив зміни та доповнення до цієї статті (2004 року і 2011 року відповідно). Разом із тим сьогодні практично відсутня слідча, прокурорська та судова практики щодо застосування ст. 232 КК України. З одного боку, це свідчить про відсутність реальних посягань на банківську або комерційну таємницю особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю. Саме таку картину «можна спостерігати» в Єдиному державному реєстрі судових рішень, оскільки там відсутня електронна копія будь-якого документа по розглядуваному злочину. З іншого боку, можливо, є певні законодавчі упущення в формулювання диспозиції ст. 232 КК України, що призводять до її неможливості застосування. Також можливою перепорою в кримінально-правовій охороні банківської або комерційної таємниці є недостатня обізнаність відповідних правоохоронних органів про особливості функціонування банків в Україні та світі.

Отже, дослідження окремих питань відповідальності за злочин, передбачений ст. 232 КК України, свідчить про те, що незначна розробленість проблеми в науках кримінального й інформаційного права вимагає свого комплексного монографічного дослідження, оскільки:

1) відсутність застосування ст. 232 КК України на практиці робить її фактично «мертвою», тоді як навіть у порядку цивільного судочинства існують численні по-